

Əsryarılıq tarixin dolanbac yollarında maneələrlə, keşməkeşlərə qarşılaşan milli mətbuatımız haqqında bu gün ona görə qürurla danışa bilirik ki, o, bu yolu böyük mübarizə, əzmkarlıq və şərəflə keçib. "Əkinçi" dən üzübəri bir necə ictimai-iqtisadi formasiyanın hər birinin özünməxsus çətinliyinə sına gərə bilən mətbuat adamları sözünü deməyi, insanlara düzü düz, əyini əyri göstərməyi bacarıb, xalqın mədərişlənməsində, müasirləşməsində, inkişafında, bugünkü tərəqqisinə böyük zəhməti, əməyi olub.

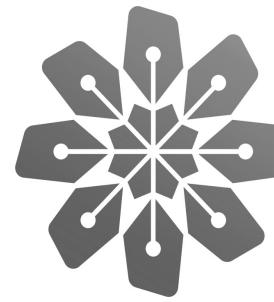
Milli mətbuat nümunələrinin hər biri öz dövründə xalqın gedəcəyi yola ayna tutub, ona doğru olanı göstərib. Onlardan biri de bir il ərzində fəaliyyət göstərən və 32 sayı işqi üzü görən "Füyuzat"dır. O "Füyuzat" ki, bəzi tədqiqatçılar, ədəbiyyatşunaslar 1905-1910-cu illər arasında Azərbaycan ədəbiyyatı barəsindəki fikirlərini cəmləşdirək bu dövrü "Əli bəy və "Füyuzat" dövrü adlandırlırlar: yəni, qeyd olunan dövrə Əli bəy Hüseynzadənin ayrıca və "Füyuzat"da olan fəaliyyəti dövrü.

Jurnalist yaradıcı heyətinə daxil olan Abdulla Şaiq "Füyuzat"ı

yazlarını dərc etdirir və "Gənc türkçülük nədir?" adlı məqaləsi ilə türk tənzimat hərəkatının mahiyyətini açıqlayır. Ə. Hüseynzadə bu

"Füyuzat"da Əli bəy Hüseynzadə məqalələrinin birində yazır: "Bize fədai lazımdır! Türk hissiyatlı, islam etiqadlı, Avropa (müsəsir

Azərbaycan
Respublikasının
Medianın inkişafı
Agentliyi

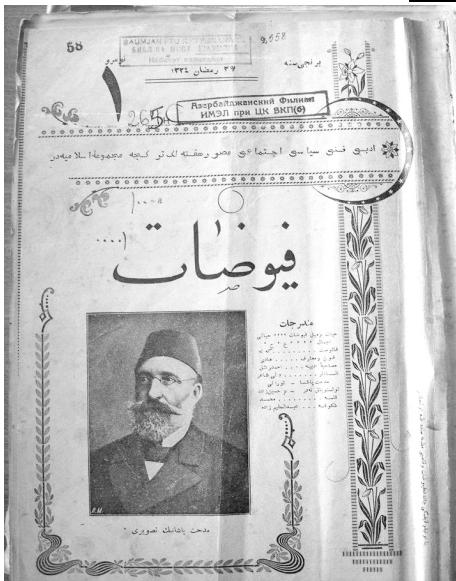
Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın inkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə "Fikir, söz və məlumat azadlığının, plüralizmin inkişaf etdirilməsi" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb.

ci il noyabrın 1-də nəşr olunub. Sponsoru maarifpərvər, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyev idi. Jurnalın səhifələrində onun baş redaktoru Əli bəy Hüseynzadə ilə birgə Məhəmməd Hadi, Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyin Cavid, Səid

niz "köhnə müsəlman" (M. Ə. Sabir) olaraq qalmır, Şərqi və Qərb elmi-nəzəri fikri, ədəbiyyat və mədəniyyətləri arasında sərhədler çəkmir, əksinə, onların dialoquna meydən açırdılar. Bu və digər səbəblərdən ki, Ə. Hüseynzadənin əsri və onun formalasdırığı füyuzatlıq hərəkatının tarixi təcrübəsi inдиki dövriyə ineqrası zamanında mühüm aktualıq kəsb edir.

Ə. Hüseynzadənin hələ "Füyuzat"ın nəşrindən əvvəl təbliğ və şəhər etdiyi "turkluq, müsəlmanlıq və avropaçılıq" şəhəri, məhiyyət etibarilə bu gün ictimai həyatımız-

Milli Mətbuat 150: "Əli bəy və ya "Füyuzat" dövrü

zaman islahatçı-reformist ideya adamı kimi tanınır. Az sonra o, dövrünün məşhur teoloq alimi, ictimai xadim və publisisti Əhməd bəy Ağaoğlu ilə birlikdə milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyəsi ilə "Həyat" qəzeti nəşrinə başlayır. Bu qəzet Ə. Hüseynzadəni Azərbaycana "ağır başlı" filosof, "sədərə şəfa verən sözlər" (ağla qida verən sözlər) söyləyən mütefəkkir kimi tanıdır. Qəzeti səhifələrində əsərlərini dərc etdirməklə ictimai-mədəni mühitə yeni abhava gətirir, ümumxalq dünyagörüşünün məntiqi esaslarını yeni prinsiplərə zənginləşdirməyə çalışır. Ə. Hüseynzadənin fəlsəfi mühakimələri bu mənada maraqlıdır. Məsələn, o deyirdi:

-Həqiqətin də dadı və ləzzəti var.

-Hürriyət!.. O nə qüvvədir ki, zehinləri, fikirləri, xəyalları, bəşərin bütün ruh və mənəviyyatını sövq edir...

-Qalib olmaq o camaatındır ki, həyata açıq göz ilə nəzər edər, zəmanənin ruhunu, icabatını anlar, dərək edər

-Türkler ya ölər, ya hicrət edərlər, fəqət, qul olmazlar.

-Hər kəsə ki uşaqlıqda ədəb və tərbiyə verilməsə, böyüklikdə onun nicatı olamaz. Yaş ağacı hər tövər istəsən əymek mümkündür, lakin quru ağacı ancaq od ilə düzəltmək mümkün olur

XX əsrin əvvəllerində ictimai-siyasi fikrin təşkili və tənzimlənməsində, informasiya mühitinin formalasmasında milli mətbuat nümunələri əhəmiyyətli rol oynayıb.

Jurnalisticanın ictimai fikir tribunasına çevrilmesi de həmin tarixi mərhələnin məhsuludur. "Füyuzat" jurnalı və onun redaksiya heyətinin xidmətləri bu mənada diqqətəlayiqdir. Çünkü onlar yalnız bir jurnal nümunəsi nəşr etməklə məhdudlaşmadılar, füyuzatlıq xətti-hərəkatını, "Füyuzat" jurnalistikası mətbətini yaratmaqla tarix səhifələrinə öz imzalarını həkk etdilər.

qiyafeli fədalı!" Bu fikir füyuzatçı mətbuat organları tərəfindən təkmilləşdirildi və "Təzə həyat", "İrsad", "Yeni füyuzat", "Həqiqət", "Tərəqqi", "İqbal", "Sədayi-həqq", "Şələlə", "Açıq söz", "Bəsirət", "Qurtuluş", "Dirilik", "Azərbaycan", "Övraqı-nəfise" mətbuat organları tərəfindən "Türkleşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" - azərbaycanlışlıq şəklində formule edilərək təbliğ olundu. Əli bəy Hüseynzadənin İslam-Türk milətlərin qalxması və müasirləşməsində üç düstura görə hərəkət edilməsinin zəruriliyini iddia etdiyini bildirən Hilmi Ziya Ülkən bu düsturun Türkleşmək, İslamlamışmaq və Avropalaşmaq olduğunu yazmışdır.

Avropalaşmaq Ə. Hüseynzadənin milli tərəqqi programına daxil edilmiş əsas məraməldən, ideoloji istiqamətlərdən biri idi. O, xalqa bu ideyanı təbliğ etməklə Avropa elm və texnikasını, sənayesini öyrənmək və öz həyatı işlərində tətbiqini nəzərdə tutur və yazır: "İndi bize derlər ki, madam ingilislər, firənglər, filanlar böyle imişlər ne üçün siz də ... "Füyuzat"ımızda ingilislər, firənglər müraciət ediyorsunuz. Ortaya gələn Hötenin "Faustu"nu, gəh Şəksprin "Yuli Sezar"ını, gəh ne bilim hənki avropalının hənki əsəri ni çıxarıyorsunuz? Avropalaşım, firəngləşəlim diyorsunuz? Lakin ey qare! Müraciətdən müraciətə fərq vardır. Biz avropalıların ədəbiyyatına, sənayelərinə, əlüm və maariflərinə keşfiyyat və ixtiraatlarına müraciət etmək istiyoruz, özlərinə deyil. Biz istiyoruz ki, islam olksına onların beynləri, dımaqları gərsin, boğazları, mədələri girməsin. Biz istiyoruz ki, ölkəmiz onların beynlərinə həzm etsin".

Həyat gerçəklərini duymağa, dərk etməyə^{cağırın JURNAL}

Ərəbcə həyat gerçəklərini duyma, dərk etmək, onlardan həzz almaq, feyyab olmaq mənasını verən "Füyuzat" məhz elə bu prinsiplərə xidmət etmək üçün yaradılmışdır. Jurnalın 1-ci nömrəsi 1906-

da özüne yer tapan "azerbaycanlılıq, müsəlmanlıq və müasirlilik" doktrinasının yaranmasında mühüm rol oynayıb. Ə. Hüseynzadənin başçılıq etdiyi "Füyuzat" jurnalı və eyniadlı ədəbi cəreyan ötən əsrin əvvəllerində Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin inkişafında ciddi xidmətlər göstərmişdir.

"Füyuzat" məcməüsü XX əsrin 30-cu illərində Cəlil Məmmədquluzadə, M. Hadi, A. Şaiq, M. S. Ordubadi kimi böyük ədiblər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdi. Lakin 1930-cu illərdən 1990-cı illərdək mətbuat və ədəbiyyat tariximizə həsr olunan elmi tədqiqatlarda, publisistik yazınlarda "mürtece mətbə organ" kimi təqdim olunmuşdur. 1990-cı illərdən sonra professor Şamil Veliyev, filologiya elmləri namizədi Ofelya Bayramlı, Rasim Kazımoğlu və başqaları "Füyuzat" əsərini öyrənmiş, elmi monoqrafiyalar, tədqiqat əsərləri çap etmişlər. O. Bayramlı tərəfindən "Füyuzat"ın çap olunduğu 32 sayı ərəb qrafikasından transliterasiya edilib 492 səhifə həcmində nəşr olunmuşdur.

"Füyuzat" və füyuzatçıların milli-tarixi və ictimai-siyasi xidmətləri sırasında qeyd etmək vacibdir ki, onlar ənənəvi epiqon-birtipli döşünə tipindən imtina edir, yal-

Ağla qida verən sözlərin müəllifi kim idi?

Babası Qafqaz Şeyxülislamı Əhməd Hüseynzadənin və Mirzə Fətəli Axundzadənin tərbiyəsi, səhəbələrinin təstiri altında böyük Əli bəy Hüseynzadədə her iki şəxsiyyətin sayəsində milət sevgisi artıq uşaqlıqdan formalasmışdır. Diger tərəfdən, Hilmi Ziya Ülkən qeyd etdiyi kimi, Türkçülükə bağlı fikirlərin formalasmasında Əli bəy Hüseynzadəyə bu iki şəxsiyyətin böyük təstiri olmuşdur.

Ə. Hüseynzadə bütün şüurlu ömrü boyu öz mehsuldar qələmi ilə ümumtürk mənəvi dəyərlərini tədqiq etmiş, türkün tərəqqisi namənə öz parlaq istədərinin bütün gücü ilə çarpışmışdır. Türkiyədəki təqiblərdən sonra Azərbaycana qayıdan Ə. Hüseynzadə "Kaspı" qəzeti ilə əməkdaşlığı başlayır, publisistik

150 ilin böyük töhfəsi

Beləliklə, milli mətbuatımızın 150 illik "ömründən" keçən onlara qəzet, jurnal kimi, "Füyuzat" da bu qurur tarixinə öz töhfəsini verib keçmişdir. Yuxarıda həm jurnalın redaktorunun həyat və yaradılılığı fonunda nəyə xidmət etməsindən, eyni zamanda "Füyuzat"ın fəaliyyətindən bəhs edən tutarlı dəlillər, ictimai xadimlərin fikirləri, araşdırımlar səbüt edir ki, bu mətbə organın milli mətbuatımızın inkişafında, ictimai həyata təsirində böyük rol olsub. Odur ki, 119 il əvvəl-1906-ci ilin 1 noyabrında ilk dərc olunan "Füyuzat"ı bu günlər xatırlamaq, jurnalın dəyərli redaksiya heyətini yada salmaq bizim mənəvi borcumuz, eyni zamanda sələfiyəmiz xələfi olaraq vəzifəmizdir.

Ne yaxşı ki, 150 yaşılı milli mətbuat tariximizdə "Əli bəy və "Füyuzat" dövrü də olub.

Mətanət Məmmədova